

O REMATIZACIJI REČENIČNIM AKCENTOM (S HRVATSKO-TALIJANSKIM USPOREDBAMA)

Pavao Tekavčić*
Zagreb

Polazeći od funkcionalne opozicije *tema-rema*, istražuje se rematizacija rečeničnim akcentom i njezine posljedice u značenju, na izabranim parovima primjerima te u pisanim hrvatskim tekstovima XVIII., XIX. i XX. stoljeća. Ujedno se kontrastivnom analizom ukazuje na sličnosti i razlike između hrvatskoga i talijanskoga jezika.

Ključne riječi: temalrema, rečenični akcent, semantika, pragmatika

Tema priloga nije dakako nova, a i teoretsko-metodološki pristup vrlo je dobro poznat i obrađen u suvremenoj lingvistici, tako da se na tome nećemo zadržavati. U svakodnevnom je govoru ta problematika mnogo važnija no što proizlazi iz naših jezičnih pomagala (iznimka je Silić, 1984; također i Glovacki-Bernardi 1990, barem jednim dijelom). Nadamo se da će čitateljima biti zanimljivije neke opaske o temi, a hrvatsko-talijanske usporedbe dat će svemu i kontrastivnu dimenziju. Unatoč nekim drugim nazivima i tumačenjima (Silić, 1984: 67 – 73 i Glovacki-Bernardi, 1990: 29 i 45) držimo da je terminološki par *tema – rema* (o čemu v. naročito Stammerjohann, 1984) najjasniji: *tema* je ono što se pretpostavlja kao poznato otprije (iz konteksta i/ili poznavanja izvanjezične stvarnosti) poznato, a *rema* je ono što se o temi kazuje kao nova informacija¹. S parom *tema – rema* u znatnoj se mjeri podudara par *dano – novo* (ali ne posve, v. Silić 1984: 67 – 73.) Za ilustraciju našega para dovoljan je jedan banalan primjer:

Došao je Mario. (tal. *È venuto Mario.*) – zna se da je netko došao (*tema*), priopćava se tko – *rema* (a ovisno o situaciji može se interpretirati kao *rema* i cijeli iskaz, što ovdje ne uzima-

mo u obzir); *Mario je došao.* (tal. *Mario é venuto*) – zna se da se radi o Mariju (*tema*), a kazuje se da je došao (*rema*).

Na idućim stranicama pokazat ćemo rematizaciju akcentom, koja, kako ćemo odmah vidjeti, može dovesti i do dijametralno oprečnih značenja, a primjere uzimamo iz govornoga jezika i iz pisanih (starijih i suvremenih) tekstova.

Prvi primjer: glagol sumnjati i njegovi talijanski ekvivalenti.

Po Anićevu rječniku (1998) glagol *sumnjati* znači „osjećati sumnju, nemati povjerenja, sumnjičiti, osjećati nevjericu“ itd.; dakle, značenje se može definirati kao negativno, jer se svodi na „vjerovati da ne“. Za imenicu *sumnja*, međutim, autor daje 1. „nepotpuno povjerenje, nevjerica, dvojba; 2. neob. pretpostavka, nagađanje“, a to se značenje (pod 2) može smatrati pozitivnim, tj. „vjerovati da da“, i važno je za našu temu. Glagol *sumnjati* dopušta, naime, tri temeljne rekcije:

1. *sumnjati u*: „osjećati nevjericu, vjerovati da nešto nije“:

Mario je veoma pošten i nemamo razloga sumnjati u njega.

2. *sumnjati na*: „pretpostavljati da je nešto moguće“:

Prognosa je loša, liječnici sumnjaju na tumor.

3. *sumnjati da*: tu se vidi kako rematizacija akcentom dovodi do oprečnih značenja (simboliziramo je velikim slovom):

a) *SUMNJAMO da je sve to NJEGOVA ideja.* „Čini mi se da jest, vjerujem da može biti“ itd.;

b) *SUMNJAM da je sve to njegova ideja.* „Čini mi se da nije, ne vjerujem da može biti“ itd.²

U talijanskom postoje dva glagola: za značenje koje smo definirali kao u biti pozitivno *sospettare*, za negativno *dubitare*, pa će talijanski prijevod glasniti:

1) *Mario è onestissimo e non abbiamo alcun motivo per dubitare di lui.*

2) *La prognosi è grave, i medici sospettano un tumore.*

3a) *Sospetto che tutto questo sia idea SUA.*

3b) *DUBITO che tutto questo sia idea sua.*

U hrvatskom je razlika, dakle, izražena sintagmatski, u talijanskom naprotiv paradigmatski (različitim riječima).

Opozicija dvaju temeljnih značenja „sumnjati“ već je latinska, pa se za negativno značenje može navesti, recimo, početak Nepotova poglavlja o Hanibalu: *Si verum est, quod nemo dubitat, ut populus romanus omnes gentes virtute superarit (...)*, (prema Blecheisen, 1939: 89), „Ako je istina, u što nitko ne sumnja, da je rimski narod vrlinom nadmašio sve narode (...)“. Za pozitivno značenje, pak, dobar je primjer jedna od tolikih razmetljivih samohvala Petronijeve Trimalhiona: *ego sic solebam ipsumam meam debattuere ut etiam dominus suspicaretur (Satyricon, LXIX, 3, prema Ernout, 1931: 68)*, „znao (sam) svoju gospodaricu tako isfukati da je i gospodaru već postalo sumnjivo“ (prijevod: Kalinić, 1985: 99).

Drugi primjer: mogućnost rematizacije u jednom pučkom tekstu iz 18. stoljeća.

Baveći se, između ostaloga, jednom pjesmaricom iz spomenutoga doba, Divna Zečević (1982) navodi na 36. str. „pučke karakteristike raznih naroda koje su nastale iz negativnog iskustva i razumljive povijesne distance“, pa u bilješci 41 (na istoj stranici) daje značajke koje se pripisuju Nijemcu, Talijanu, Turčinu i Hrvatima (ne treba ni reći da su svojstva drugih naroda mahom negativna, dok je Hrvat opisan „u duginim bojama“). Za temu ovoga rada odabrali smo opis Turčina, koji dajemo u obliku strofe:

4) *Turčin jakost ljubi,
vnoge bule snubi,
zbog čistoće vere
guzicu si pere.*

Ako se ne varamo, ovdje je moguće čak sedam čitanja, ovisno o isticanju akcentom, što se znatnim dijelom podudara sa Silićevim pojmom kontekstualne uključenosti (1984: 67 – 73):

- 4a) jedinstvena *all new* rema, bez ikakva isticanja
- 4b) ZBOG ČISTOĆE VERE itd. (a ne iz drugih razloga)
- 4c) GUZICU SI PERE (a ne čita Kur'an ili, recimo, ne ide u džamiju)
- 4d) zbog ČISTOĆE vere itd. (a ne npr. zbog potpunosti, iskrenosti i sl.)
- 4e) zbog čistoće VERE itd. (a ne tijela)
- 4f) GUZICU si pere (a ne lice, ruke itd.)
- 4g) guzicu si PERE (a ne radi s njom što drugo).

Bez poznavanja širega konteksta teško je reći koje je čitanje najprihvatljivije (odlučili bismo se za 4c). Svih je sedam čitanja moguće i u talijanskome, s time da hrvatskom *čistoća*

odgovara talijanski *purezza* (u moralnom ili prenesenom smislu), ne *pulizia* (što znači čistoću u konkretnom, materijalnom smislu: tije- la, stana, rublja itd.).

Treći primjer: rematizacija u retoričkom (ili/ i stvarnom) pitanju.

Pitanje *zašto ne* u svakodnevnom govoru uglavnom tvori jedinstven iskaz, retoričko pi- tanje s adhortativnom funkcijom, npr.:

5) *Idemo na jednu kavicu? – Vrlo rado, zašto ne?*

Ako se rematizira negacija *ne*, podrazumijeva se opozicija prema anaforičkoj potvrdnoj čestici *da*, npr.:

5a) *Evo smo, gospodo, čuli niz argumen- nata zašto DA, da čujemo sada zašto NE.*

Rematizacija upitne riječi *zašto* pretposta- vlja negaciju (dakle, kao temu), a pita za razlog (rema). Tu se svakako prisjećamo nekoć popu- larnoga šlagera sastava 4M:

5b) *Idem i ja. – Ne, ti ne! (...) ZAŠTO ne? – Zato jer ne!*

U talijanskoj verziji:

5c) *Vengo anch'io. – No, tu no! (...) Ma PERCHÉ? – Perché no!*

Za ovu se rematizaciju dobar primjer nala- zi u Šenoinu *Zlatarovom zlatu* (1889: 119). U sklopu plana o otmici Dore Krupičeve za Stjep- ka Gregorijanca razgovaraju briač Grga Čokol- in i splavar Šime (obojica umiješani):

6) *„Što će gospodar Stjepko sa mladom dje- vojkom?“ – „Što?“ nasmija se briač. „Ala si lud, Šime? Deset godina služiš već sa- danjega gospodara, pa što će sa mladom djevojkom? A čemu su mlade djevojke?“ – „Ta valjda ne –“ pogleda u čudu Šime briača. „A zašto ne?“ – „Na zdravlje“ (...)*

Jasno je da je i ovdje rematizirano *zašto*, jer je negacija već poznata, a pita se razlog.

Četvrti primjer: pojačani pridjev pravi pravcati.

Taj se pridjev obično upotrebljava tako da je rema ono što neposredno slijedi, npr.:

7) *To je pravi pravcati kriminal.*

8) *Ako si to odbio, onda si pravi pravcati kreten.*

9) *On je mlad, ali je već pravi pravcati virtuoz.*

Nasuprot tome, zanimljiv primjer drukčije, upravo protivne, rematizacije našli smo u Šeno- inoj *Branki* (1897: 265). Branka je ozbiljna, ide- alistkinja, sva zanesena za učiteljsko zvanje, dok je njezina najbolja prijateljica i školska kole- gica Hermina sušta suprotnost: vesela, nes- tašna, s glavnom brigom da se uda, a učitelje- vanje joj nije ni na kraj pameti. Ipak je Branka jednom dobila od nje pismo posve drukčije intonirano („plačnu elegiju“), pa joj u čudu odgovara:

10) *„Ne vara li me moja slutnja, to si mi pismo pisala, prebravši na glasoviru nekoliko ža- lostnih elegija. Ne dvojim ni malo da ćeš se povratit u tvoj obični takt – u poskoč- nice, jer je to tvoja prava pravcata narav.“*

Ovdje je odnos *tema – rema* suprotan uo- bičajenom, jer je rema antecedent *to*, a tema je konstatacija *prava pravcata narav*³.

Peti primjer: značenje veznika i.

Dva temeljna značenja toga veznika mogu se definirati kao konektivno i aditivno. U prvom značenju *i* samo povezuje, odnosno nado- vezuje jedan iskaz na drugi:

11) *I tako jednoga dana stiže vijest (...)*

Drugo značenje *d o d a j e* prije rečenomu:

12) *I taj smo problem, dakle, riješili.*

Za to drugo značenje dobar je primjer na- slov poznatoga Mesarićeva komada *I u našem gradu* (prema HOL, 1996, s.v.), gdje je rema naravno *našem*, ali ovisno o rematizaciji mo- guća su sva četiri čitanja:

13) *i u NAŠEM gradu* (= ne samo u drugima)

13a) *i u našem GRADU* (= ne samo u našem selu)

13b) *i U našem gradu* (= ne samo pred njim, oko njega)

13c) *I u našem gradu* (= i drugdje)

Hrvatskomu *i* odgovaraju u talijanskomu dvije riječi: veznik *e* i čestica *anche*:

11) *E così un giorno giunse la notizia (...)*

12) *Dunque abbiamo risolto anche questo problema.*

13) *Anche nella nostra città* (s istim mogućnostima rematizacije)

I latinski je jezik poznao veznik *et* (tal. *e*) i česticu *etiam* (tal. *anche*), ali je *et* mogao imati oba značenja, kako se vidi iz ovoga vrlo jasno primjera, i ovdje iz Petronija (*Satyricon*, LXXI, 1, prema Ernout, 1931: 71):

14) *Et servi homines sunt et aequae unum lactem biberunt (...)*

14a) *I robovi su ljudi i pili su posve isto mlijeko (...)* (Kalinić, 1986: 102)

14b) *Anche gli schiavi sono uomini e hanno bevuto lo stesso latte (...)*

Šesti primjer: rematizacija u pridjevskoj sintagmi iz *Krhotina* Željke Čorak (1991: 102).

Kako je poznato, *Krhotine* su memoari, puni lirskih reminiscencija i evokacija nekadanjeg Prezida, zavičaja autoričine obitelji, u velikoj mjeri idealiziranih i „filtriranih“ kroz bogatu autoričinu ličnost. Prijelomna je godina 1942., kad su dvije (od tri) kuće uništene u požaru, a poslije, od 1945. dalje, bilo je nacionalizacija i drugih nevolja. Ipak je obitelj morala prodati i treću, jedinu sačuvanu kuću, na kojoj je bilo čak četrnaest lastavičijih gnijezda. Novi su vlasnici kuću obnovili i više puta zvali Željku da ih

posjeti, ali ona to nikada nije htjela učiniti, da joj „nove slike ne nalegnu nad stare“, pa tako ne zna jesu li lastavice još tamo; zato:

15) *One su ostale vezane uz staru sreću.*

Premda je nedvojbeno bilo i sreće i nesreće (točnije bi bilo napisati ne-sreće) i prije 1942. – 1945. i poslije⁴, ipak je autoričin „mali stari svijet“ (v. malo dalje) predstavljen uglavnom kao sreća, a „novi svijet“ kao protivnost, tj. kao ne-sreća. Zato se u sintagmi *stara sreća* ne može rematizirati akcentom ni *stara* (jer nema nove) ni *sreća* (jer nema ne-sreće), nego je valja uzeti kao jedinstvenu (*all new*) remu.

U talijanskome ovdje ne bi odgovarao pridjev *vecchio*, nego uzvišeniji i pjesnički *antico*, a nije nezanimljivo dodati da upravo *antico* stoji u naslovu najboljega romana talijanskoga pisca Antonija Fogazzara *Piccolo mondo antico* (*Mali starinski svijet*), koji evocira kutak sjeverne Italije prije prijelomne godine 1848., pa se tako u velikoj mjeri podudara s temom i duhom *Krhotina*. Talijanski prijevod rečenice iz *Krhotina* bio bi dakle:

15a) *Esse sono rimaste legate all'antica felicità.*

Samo, ako bi trebalo rematizirati pridjev *stari*, što, kako smo vidjeli, ne odgovara, talijanska bi sintaksa zbog logičke distinktivnosti zahtijevala postpoziciju pridjeva:

15b) *Esse sono rimaste legate alla felicità antica.*⁵

Sedmi primjer: rematizacije i njezina posljedica, također u jednom pasusu iz *Krhotina* (str. 206).

Prije nego je pošla u srednju školu, Željka Čorak se zbližila sa svojom profesoricom hrvatskoga jezika, koja je stanovala u istoj kući, i mnogo je vremena provodila kod nje. Jednom joj je profesorica spomenula da joj trebaju Schillerovi *Razbojnici*, ali da ih nikako ne može nabaviti. Željka je na to rekla da to ima njezina mama i da knjigu može odmah donijeti⁶. Profesorica je međutim „otklonila (...)

ponudu brzopletom rečenicom“, a to je bilo pitanje:

16) *A odakle bi ona to mogla imati?*

Željku je to jako pogodilo, jer je to pitanje doživjela kao poniženje mame, tj. da su joj „dosudili da nije ona koja jest, kad su na njoj po drugi puta izvršili obred oduzimanja“.

Pejorativno je već pitanje samo po sebi (izraz nevjerice), a isto tako i kondicional sa svojim kontrafaktivnim značenjem, za razliku od indikativa, koji konstatira. Ipak, najjača pejorativnost proizlazi iz rematizacije akcentom, i to ne upitnoga *odakle* ni deiktičkoga *to* (što bi također bilo moguće) – jer u pedesetim godinama, kad se scena zbiva, Schillera zaista nije

imao baš „svatko“ – nego zamjenice *ona*, jer implicira da je ona manje vrijedna od drugih pa odakle *ONA* može to imati?⁷

Analizirani su primjeri heterogeni, ali to smo upravo i htjeli. Kako bismo pojasnili različite aspekte rematizacije: 1) ilustrirali smo njezinu važnost i u govornom jeziku i u pisanim (starijim i suvremenim) tekstovima; 2) utvrdili smo da je rematizacija prisutna u svim registrima, od pučkog štiva do tekstova visoke umjetničke vrijednosti; 3) vidjeli smo da o rematizaciji ovisi i značenje iskaza, dakle semantički aspekt (katkada s čak oprečnim značenjima); 4) napokon, promotrili smo sve i s kontrastivnoga hrvatsko-talijanskoga gledišta (s podudarnostima, ali i s razlikama između ta dva jezika).

REFERENCIJE

- Anić, V. (1999). *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Čorak, Ž. (1991). *Krhotine. Prilog poznavanju hrvatske provincije u devetnaestom stoljeću*. Zagreb: GZH.
- Čorak, Ž. (1997). "Ptice mojega jezika". *Vijenac* 13.11. 1997.
- Ernout, A. (1931). *Pétrone: Le satyricon*. Paris.
- Glovacki-Bernardi, Z. (1990). *O tekstu*. Zagreb: Školska knjiga.
- HOL (ur. A. Kovačec) (1996). Zagreb: LZH.
- Kalinić, A. B. (1986). *Petronije Arbiter, Satirikon ili vragolaste pripovijesti; prijevod i popratni tekstovi Antun Branko Kalinić*. Zagreb: GZH.
- Silić, J. (1984). *Od rečenice do teksta*. Zagreb: Školska knjiga.
- Stammerjohann, H. (ur.) (1986). *Theme-Rheme in Italian*. Tübingen: TBL
- Šenoa, A. (1889). *Sabrane pripovijesti I: Zlatarovo zlato*. Zagreb: MH.
- Šenoa, A. (1897). *Sabrane pripovijesti VIII: Prosjak Luka, Branka*. Zagreb: MH.
- Zečević, D. (1982). *Pučko književno štivo u hrvatskim kalendarima prve polovice 19. stoljeća*. Osijek: Izdavački centar „revija“.

Summary

The paper analyzes how the change in the position of nuclear sentence stress is related to rheme change in some examples taken from the 18th, 19th and 20th century Croatian and Italian written texts as well as from everyday spoken language. Semantic differences are explained using contrastive analysis.

Key words: theme / rheme, nuclear sentence stress, semantics, pragmatics

Riassunto

Nell'ambito dell'opposizione funzionale *tema-rema* si esamina, in chiave contrastiva croato-italiana, la rematizzazione mediante l'accento di frase, nella lingua parlata e nei testi scritti (secc. XVIII, XIX e XX), e le relative conseguenze semantiche.

Parole chiave: temalrema, rematizzazione mediante l'accento, semantica, pragmalinguistica

BILJEŠKE

¹ Već odavno se zna i jedva da je potrebno reći kako tema i rema nisu ono što se u nekadašnjim školskim gramatikama definiralo kao „ono o čemu se govori“ (subjekt) i „ono što se o subjektu govori“ (predikat).

² Anić, dakle, za glagol *sumnjati* uopće ne daje pozitivno značenje, a i za imenicu *sumnja*, za koju dopušta pozitivno značenje, donosi ga kao *neobično*. Ipak je pozitivno značenje i glagola *sumnjati* svakodnevno, kako pokazuju ova tri primjera, nasumce izabrana iz aktualnog dnevnog tiska:

1. (O trgovačkom egoizmu Zapada) *Opravdano sumnjam da će nastavkom koruptivnih zahvata pokušati iz naših zakona izbaciti zaštitu uvoza genetski modificiranih organizama i njihovih proizvoda.* (Vladimir Bilušić, „Na nama je odgovornost da očuvamo svijet za buduće generacije“, *Vjesnik* 27. 12. 2001, str. 12)
2. (O ev. podmetnutim požarima) *Policija, naime, sumnja da je gotovo 40 od 100 požara koji haraju državom, izazvano namjerno.* (Reuters / Hina, „U Australiji se nastavlja borba s požarima“, *Vjesnik* 28. 12. 2001, str. 2)
3. (Ljudska prava i teroristi) *Ograničavanje ljudskih prava odnosi (se) zapravo na sve one za koje se sumnja da su povezani s teroristima i njihovim organizacijama.* (M. Rožanković, „Mesić: Spreman sam na izazov drugog mandata“, *Vjesnik* 29.12. 2001, str. 1)

³ Inače, i Šenoa slijedi uobičajenu upotrebu, npr. kada Brankina baka kaže za sebe da je Branki pravcata *baba* (str. 203), gdje je rematizirano *baba*. Dodajemo da Šenoa gotovo beziznimno upotrebljava *baba* i *baka* u značenju suprotnom od današnjega, kako se lijepo vidi npr. u ovom odlomku: *dvie, tri li bake, koje bi dobra moja baba često počastila (...)* (str. 373).

⁴ U tom je smislu impresivan, upravo potresan, završni dio autoričina napisa u „Vijencu“ (Čorak, 1997).

⁵ U naslovu *Piccolo mondo antico* postpozicija pridjeva *antico* opravdana je jer je logički distinktivna, budući da drugi roman, donekle nastavak prvoga, nosi naslov *Piccolo mondo moderno*.

⁶ To je izdanje navedeno na str. 213 (a reprodukcija naslovnice na str. 207): *Razbojnici*. Igrokaz u pet činah od Fridrika Šilera. Preveo Špiro Dimitrović Kotararin. Troškom preuzv. gospod. grofa Julija Jankovića. U Zagrebu. Brzotiskom Antuna Jakića, 1861.

⁷ Kako se radi o pisanom tekstu, a događaj pripada davnoj prošlosti, nije nam moguće više utvrditi kako je to pitanje bilo doista izgovoreno; odatle naše nagadanje o rematizaciji akcentom.